

ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВИХ КОНЦЕПЦІЙ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ФАКУЛЬТЕТУ, ЯК СУБ'ЄКТІВ ПЕДАГОГІЧНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

УДК 378. 14

А.М. Білоус
*Хмельницький інститут
соціальних технологій
ВМУРОЛ «Україна»*

Виявлені принципи відмінності у підходах щодо розгляду проблеми та поняття суб'єкта в школах Рубинштейна С.Л., Узнадзе Д.Н.

Особливістю школи Узнадзе є цілісність природи суб'єкта, а також визначена роль об'єктивізації в становленні людини «суб'єктом». В школі Ананьєва Б.Г. суб'єкт виступає як рівноправна категорія, на рівні з особистістю, індивідуальністю та індивідом, висувається проблема полесуб'єктності.

Проведена диференціація понять суб'єктності та суб'єктивності. Показано що термін «суб'єктивність» - відображає характеристики внутрішнього світу людини, а поняття «суб'єктність» - це особливі якості, пов'язані з активно перетворювальними властивостями та здібностями.

Визнається привілейований вплив суб'єктності як на розвиток людини в різні періоди її життя, так і на професійне становлення. Розглянуто співвідношення «суб'єкт» з категорійними критеріями системності, методології.

Розглянута роль суб'єкта при визначенні предмета психології, виявлена тенденція його модифікації в сторону переміщення акценту на суб'єкта, як носія психічного світу.

Таким чином актуальність та недостатня дослідженість проблеми зумовлює потребу її додаткового вивчення.

Метою статті є дослідження категорійного статусу поняття «суб'єкт» у вітчизняній психології.

Завдання статті:

- проаналізувати психологічні концепції, які включаються в розробку категорії «суб'єкт»;
- диференціювати значення категорії суб'єкта, особистості, індивіда, індивідуальності.

Теоретично-методологічною основою дослідження є фундаментальні теоретико-наукові положення, досліджені у вітчизняній психології у сфері логіко-наукового дослідження розвитку психологічного знання, а також системний підхід, проаналізований Ананьєвим Б.Г. та його наступниками.

Однією із психологічних шкіл, яка має принципово важливий вплив на розробку категорії суб'єкта, є школа Ананьєва Б.Г.

Вклад концепції Ананьєва Б.Г. в розвиток категорії суб'єкта відмічався багатьма дослідниками. Саме його праці дозволяють вивести поняття «суб'єкт» на рівень категорії.

Так, в працях Ананьєва Б.Г. можна простежити дві основні лінії розвитку категорії суб'єкта:

- перша - пов'язана з диференціацією суб'єктів (діяльності, спілкування, відношення, поведінки);
- друга - співвідношення понять особистості і суб'єкта.

Таким чином, Ананьєв Б.Г. розглядає категорію суб'єкта у зв'язку з категоріями діяльності, спілкування, поведінки. Так, спілкування характеризується ним як «з'єднання функцій суб'єкта і об'єкта». Єдність всіх диференційованих суб'єктів визначається перш за все «соціальною сукупністю цих видів діяльності, в результаті яких здійснюється суспільний розвиток» [1, с. 240].

Розглядається поняття діяльності як «основної форми існування суб'єкта». Але, крім діяльності, існує і суспільне відношення, яке до неї зводиться.

У цьому є головна відмінність суб'єкта діяльності від особистості. Суб'єкт «характеризується через сукупність діяльності і вимір її продуктивності», а особистість - «через сукупність суспільних відносин і визначеною ними позицією в суспільстві» [1, с. 247].

Здійснивши характеристику суб'єкта нам необхідно проаналізувати його структуру.

Ананьєв Б.Г. дає такий опис структури суб'єкта. Вивчаючи структуру людини як суб'єкта, ми починаємо «зверху» із соціальних функцій на молярних рівнях, пов'язаних з особистістю, і закінчуємо аналізом «знизу» - дослідженням механізмів, які забезпечують необхідний рівень активності і сукупність природних властивостей людини як індивіда.

Ананьєв Б.Г. також намагається виявити зв'язок поняття суб'єкта з поняттям індивідуальності: «Єдина людина як індивідуальність може бути зрозуміла лише, як єдиний механізм взаємозв'язку його властивостей як особистості і суб'єкта діяльності, в структурі якого функціонують природні властивості людини як індивіда». Це визначення дозволяє назвати індивідуальність інтеграцією всіх властивостей людини. Отже, Ананьєв Б.Г. вперше в історії розвитку категорії «суб'єкт», провів диференціацію з категоріями особистості та індивідуальності, а також визначив відмінності суб'єктів спілкування, діяльності, поведінки.

Традиції дослідження категорії суб'єкта в наукових працях Ананьєва Б.Г. успішно розвиваються в дослідженнях Ломова Б.Ф. Особливу увагу він приділяє базовій характеристиці людини - його сукупності як суб'єкта життєдіяльності. Ця особливість притаманна індивідуальному та сукупному суб'єкту. Але в загальні визначення суб'єкта вона не увійшла: «Суб'єкт - це живий, тілесний індивід, що входить до складу в загальний взаємозв'язок явищ матеріального світу, який підкоряється об'єктивним законам існування». Саме тут виділяється нова сторона категорії суб'єкта, зв'язок її з біологічним як об'єктивним.

Особистість розвивається, згідно Ломову Б.Ф., лише входячи до складу сукупності суб'єктів. Це твердження впливає із розуміння важливості спілкування, як важливого фактора суб'єктогенеза. Ця форма активності за Ломовим Б.Ф. виступає як специфічна взаємодія суб'єктів, що породжує особливий клас відношень, а саме «суб'єкт – суб'єктивні».

Головна характеристика такої взаємодії - це те, що «кожний з її учасників відносяться до свого партнера як до суб'єкта, що володіє, як і він, психікою та розумінням» [1, с. 252]. Важливо зауважити, що діяльність також відіграє важливу роль: вона є детермінантною системою психічних процесів, станів та властивостей суб'єкта. Але ця система сама визначає ефективність і якість діяльності.

Основним для категорії суб'єкта Ломов Б.Ф. висуває поняття «суб'єкт – життєдіяльність». Саме в русі життєдіяльності суб'єкт формується і розвивається, в якості суб'єкта який є носієм психіки. Це говорить про самодетермінацію, як про важливість суб'єкта. Ломов Б.Ф. розглядає категорію суб'єкта, виділяє дві його форми: індивідуальний і сукупний. Для обох властиві такі характеристики, як з'явлення позиції і цілісність. Він також виділяє позиції поняття суб'єкта життєдіяльності як головне для визначення індивідуального суб'єкта і його властивості – самодетермінацію.

В останні роки набули розвитку дослідження колективного суб'єкта, які вилились в аналіз соціально-психологічних аспектів суб'єкта. Найбільш розробленою в цій області є концепція Журавльова А.Л. Дослідник визначає колективний суб'єкт, як рівень розвитку групи.

Розглядаючи категорії для визначення цього рівня. Журавльов А.Л. виділяє ті групи, які знаходяться на досуб'єктному рівні. Він також визначає три важливих властивості груп, які є необхідними в характеристиці колективного суб'єкта:

- це, по-перше, взаємозв'язок і взаємозалежність індивідуальність в групі;
- по-друге, активність - здібність «виступати єдиним цілим по відношенню до інших соціальних об'єктів або по відношенню до самої себе»;

- по-третє, здібність групи до саморефлексії [2, с. 75].

Журавльов А.Л. підкреслює що дані властивості не виступають як рівнодіючі, в різних групах може мати перевагу один чи два з них (це є основою для класифікації груп), але інтегрованими визнають сукупні форми активності.

На основі цих трьох властивостей виділяються рівні критерії розвитку:

- потенційної суб'єктності;
- суб'єктність (реальна);
- рефлексивна суб'єктність.

Далі аналізуються особливості суб'єкта діяльності як основної форми активності:

- цілеспрямованість;
- мотивація;
- структурованість;
- організованість;
- результативність.

Розглядається проблема співвідношення суб'єкта і його спільної діяльності.

На дослідженні цього виду активності Журавльов А.Л. не зупиняється. Дослідник виділяє властивості колективного суб'єкта відношень (цілеспрямованість, контактність, відкритість, задоволеність, конфліктність, рівновага, комфортність, компетенція). Але при цьому автор вказує на те, що найбільшим проявом колективного суб'єкта може бути поведінка та інтегруючі приватні його форми, до яких відносяться спілкування відношення, управлінням.

В результаті розгляду даної концепції можемо виділити наступні її переваги: |

- по-перше, чітко ставиться питання про критерії появи колективного суб'єкта, розглядаються групи, які не є суб'єктами;
- по-друге, виділяються рівні суб'єктогенеза групи;
- по-третє, для колективного суб'єкта також стоїть проблема полесуб'єктності і Журавльов А.Л. пропонує своє вирішення її.

Сьогодні предметом наукового дослідження виступають різні аспекти колективного суб'єкта: суб'єкт в системі між особистих взаємодій (Резніков Є.Н.), психологія суб'єкта в змінному світі (Журавльов А.Л.).

До вивчення колективного суб'єкта в рамках цього напрямку приєднується емпіричне дослідження, проведене Тайдор К.М. В якості об'єкта вона використовує студентську групу, розглядаючи її в якості суб'єкта спілкування, діяльності та взаємодії.

Для кожного із цих видів суб'єктів вона виділяє свої характерні властивості. Так, група як суб'єкт спільної діяльності за Журавльовим А.Л. має наступні властивості:

- цілеспрямованість;
- вмотивованість;
- структурованість;
- організованість.

Як суб'єкт спілкування група характеризується трьома властивостями: комунікативністю, інтерактивністю, перцентивним єдинством. Як суб'єкт взаємовідношень, група наділена властивостями референтності, згуртованості, що в цілому характеризує соціально-психологічний клімат в групі.

Основною закономірністю, яка виявлена в даному дослідженні, є те, що «поетапний розвиток контактної групи як сукупного суб'єкта обумовлено періодичною зміною домінуючих проявів її суб'єктності (в сфері діяльності, спілкування, взаємовідношень). На протязі навчання у вузі можна виділити наступні етапи розвитку групи: домінує суб'єкт спілкування; потім суб'єкт взаємодії; далі суб'єкт спілкування і діяльності; в рівній мірі суб'єкта діяльності; спілкування і взаємодії; суб'єкт спілкування і взаємовідносини; суб'єкт спілкування; останній етап розвитку групи – зупинення існування групи як сукупного суб'єкта.

Таким чином, спостерігається нерівномірність пред'явлених різних форм суб'єктності, які мають різний вплив на рівень групової зрілості. Етапи розвитку групи, коли вона є переважно суб'єктом спілкування чи одночасно суб'єктом спілкування і діяльності ведуть до підвищення її розвитку до рівня високого (автономізації).

Рівень розвитку групи має місце тоді, коли всі прояви суб'єктивності сформовані однаково, знаходяться в прямій залежності від ступеня їх вираженості.

Отже, для даного виду груп діяльність виявляється зовсім не специфічною, та як, основний вид занять студентства – навчання – часто не має сумісного характеру, а інші види діяльності реалізуються студентами не систематично.

Результати дослідження показали, що для розвитку групи ніякого впливу не має становлення суб'єкта діяльності.

Проведене дослідження дало підставу визначити що проблема суб'єкта і суб'єктивності в психологічній науці займає особливе місце, віддзеркалюючи активну позицію людини в світі. Зусиллями школи Рубинштейна С.А., Узнадзе Д.Н. категорія суб'єкта виводиться на перший план сучасної психологічної науки. Саме ця категорія може виступати основою інтеграції психологічної науки.

Перспективними напрямами дослідження ми вважаємо проведення історико-теоретичного аналізу виникнення і розвитку категорії «суб'єкт», виявлення основних підходів в її розробці та функцій.

Список використаної літератури

1. Ананьев Б.Г. Психологічна структура людини як суб'єкта. М.: Наука. - С. 240-252.
2. Журавлев А.Л. Психологічні особливості колективного суб'єкта // Проблема суб'єкта в психологічній науці. - М.: Вид-во «Академический проект», 2000. – С. 133-150.
3. Журавлев А.Л. Психологія колективного суб'єкта // Психологія індивідуального та групового суб'єкта. - М.: ПЕРСЭ, 2002. – С. 51-813
4. Ломов Б.Ф. Спілкування як проблема загальної психології. - М.: Наука, 1985.-С. 124-135.
5. Проблема суб'єкта в психологічній науці // Під ред. Брушлинського, Дружиніна В.Н.- М.: Вид-во «Академічний проект», 2000 С. 63-71.
6. Рубінштейн С.Л. Принцип творчої самодіяльності // Питання психології. -1986. - №4.-С. 101-108.
7. Брушлинский А.В. Проблема суб'єкта в психологічній науці (стаття третя). // Психол. Журн. - 1993. - Т.14. - №6. – С. 3-15.
8. Осницький А.К. Проблема дослідження суб'єктивної активності // Питання психології. - 1996. - №1. - С. 5-20.